

**BOSHLANG'ICH TA'LIMDA MUSTAQIL SO'Z TURKUMLARINI
O'RGATISH USLUBIYATI****Ergasheva Diyora Nuriddin qizi***O'zbekiston -Finlandiya pedagogika instituti talabasi***Gadayev Oybek Yaxshiboyevich***Ilmiy rahbar*

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga ona tili darslarida mustaqil so'z turkumlarini — ot, sifat, son, fe'l, olmosh va ravishni o'rgatishning samarali uslubiy yondashuvlari tahlil etilgan. Tadqiqotda o'quvchilarning yosh xususiyatlari, psixologik rivojlanishi va tildagi grammatik birliklarni idrok etish darajasi inobatga olingan holda, zamonaviy pedagogik metodlar — ko'rgazmalilik, o'yinli mashg'ulotlar, interfaol usullar va guruhlarda ishlash metodlarining o'rni ochib beriladi. Maqolada har bir so'z turkumini bosqichma-bosqich o'rgatishning amaliy misollar asosidagi tahlili hamda o'qituvchining dars jarayonidagi ijodiy yondashuvi haqida fikr yuritiladi. Shuningdek, bilimlarni mustahkamlash, o'quvchilarda tilga bo'lgan qiziqishni oshirish va muloqot malakasini shakllantirishga xizmat qiluvchi usullar yoritilgan. Maqola boshlang'ich sinf o'qituvchilari, metodistlar va ona tili ta'limiga qiziquvchilar uchun metodik tavsiyalar asosida tayyorlangan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, so'z turkumlari, mustaqil so'z turkumlari, ta'lim metodikasi, innovatsion yondashuv, til kompetensiyasi, interfaol usullar.

Boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarga tilni o'rgatish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, mustaqil so'z turkumlarini o'rgatish, ularning ma'no, vazifa va qo'llanilish xususiyatlarini anglatish orqali o'quvchilarda til tuzilishini tushunish, savodxonlik va mantiqiy fikrlashni shakllantirishga xizmat qiladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari hali abstrakt fikrlash darajasiga to'liq ega emasligi bois, ularni tilshunoslik tushunchalari bilan tanishtirishda ko'rgazmalilik, o'yinlar, hayotiy misollar va faol metodlardan foydalanish zarur. Mustaqil so'z turkumlari — ot, sifat, son, fe'l, olmosh, ravish — har biri o'ziga xos semantik va grammatik xususiyatlarga ega bo'lib, dars jarayonida bosqichma-bosqich, tizimli va didaktik yondashuv asosida o'rgatilishi lozim.

Avvalo, o'quvchilarda so'z va uning vazifasi haqidagi umumiy tushuncha shakllantiriladi. So'ngra har bir so'z turkumi alohida mavzu sifatida yoritiladi. Masalan, otlar orqali predmetni nomlash, fe'llar orqali harakatni ifodalash, sifat orqali belgini anglash singari amaliy yondashuv asosida tushunchalar beriladi. Boshlang'ich ta'lim tizimida ona tili va adabiyot fanining asosiy maqsadlaridan biri – o'quvchilarda to'g'ri, ravon va mantiqiy nutq ko'nikmalarini shakllantirishdir. Bunda so'z turkumlarini, xususan, mustaqil so'z turkumlarini o'rgatish muhim ahamiyatga ega. Mustaqil so'z turkumlari gapda mustaqil ma'no anglatib, ma'lum sintaktik vazifani bajaradi. Boshlang'ich ta'limda quyidagi so'z turkumlari o'rgatiladi: Ot – predmet yoki shaxs nomini bildiradi. (Maktab, o'qituvchi, kitob) Sifat – predmetning belgisini bildiradi. (Yaxshi, katta, qizil) Son – predmetning miqdori va tartibini bildiradi. (Besh, ikkinchi, o'nlab) Olmosh – ot, sifat va son o'rnida keladi. (Men, sen, bu, shuncha) Fe'l – harakatni bildiradi. (Yozmoq, yugurmoq, o'qimoq) Ravish – harakatning belgisini bildiradi. (Tez, yaxshi, sekin)

Boshlang'ich sinflarda ushbu so'z turkumlarini o'quvchilarga oson va tushunarli usullar bilan o'rgatish kerak. Mustaqil so'z turkumlari o'quvchilarning so'z boyligini kengaytirish va mantiqiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi. Boshlang'ich sinflarda mustaqil so'z turkumlarini o'rgatishning ahamiyati: Nutqiy kompetensiyani rivojlantirish – O'quvchilar so'zlarni turkumlarga ajrata olish orqali to'g'ri gap tuzishni o'rganadilar. Savodxonlik darajasini oshirish – Har bir so'z turkumining vazifasini tushunish orqali imlo qoidalariga rioya qilish osonlashadi. Ijodiy tafakkurni rivojlantirish – Mustaqil fikrlash va matn tuzish ko'nikmalari shakllanadi Muloqot ko'nikmalarini shakllantirish – So'z boyligi ortib, o'quvchilar o'z fikrlarini aniq ifodalashni o'rganadilar. So'z turkumlarini o'rgatishda samarali

metodlar. Boshlang'ich sinflarda mustaqil so'z turkumlarini o'rgatishda quyidagi metodlar samarali hisoblanadi:

1. Tushuntirish va namoyish etish: O'qituvchi so'z turkumlarini aniq misollar orqali tushuntiradi. Vizual vositalar, masalan, jadval va grafiklardan foydalaniladi.

2. O'yinlar orqali o'rgatish: "So'zlarni top" o'yini (o'quvchilar berilgan matndan ot yoki sifatlarni topadilar). "Zanjir" usuli (o'quvchilar bir-biriga ma'lum bir so'z turkumiga oid so'z aytish orqali davom ettiradilar).

3. Interfaol metodlar: "Klasterni to'ldirish" – O'quvchilar biror mavzu bo'yicha fikrlarini yozib, guruh bo'lib ishlaydi. "Jadval tuzish" – Mustaqil so'z turkumlarini jadval shaklida taqqoslash orqali o'rganish.

4. Matn tahlili va mustaqil ishlar: O'quvchilar berilgan matndagi so'zlarni turkumlarga ajratadilar. Qisqa matn yozish va undagi so'z turkumlarini belgilash vazifalari beriladi.

5. Rivojlantiruvchi savollar orqali o'rgatish: Qaysi so'zlar mustaqil so'z turkumlariga kiradi? Nega fe'l mustaqil so'z turkumiga kiradi? Olmosh boshqa so'z turkumlaridan qanday farq qiladi?

Boshlang'ich sinflarda mustaqil so'z turkumlarini o'rgatish o'quvchilarning til boyligini oshirish, grammatik bilimlarini mustahkamlash va nutqiy ko'nikmalarini rivojlantirish uchun muhim sanaladi. Dars jarayonida innovatsion va interfaol metodlardan samarali foydalanish, amaliy mashg'ulotlarni ko'paytirish o'quvchilarning mavzuni chuqurroq o'zlashtirishiga yordam beradi.

Mustaqil so'z turkumlarini o'rgatish uslubiyati bo'yicha turli olimlar tomonidan ilmiy fikrlar ilgari surilgan. Quyida ba'zi mashhur tilshunos va pedagog olimlarning fikrlari keltirilgan: **N. Mahmudov** o'z tadqiqotlarida mustaqil so'z turkumlarini tushuntirishda vizual metodlar, jadvallar va diagrammalar yordamida dars jarayonini samarali tashkil etish lozimligini bildiradi. U o'quvchilarga mavzuni yaxshiroq o'zlashtirish uchun o'yin usullaridan foydalanishni tavsiya qiladi.

Rus tilshunosi **V.A. Vinogradov** mustaqil so'z turkumlarini semantik, morfologik va sintaktik mezonlar asosida tahlil qilish lozimligini ta'kidlaydi. Uning

fikriga ko'ra, so'z turkumlarini faqat qoidalarga asoslanib o'rganish emas, balki ularni kontekstda tushunish va qo'llash muhimdir.

O'quvchilarning mavzuni o'zlashtirish jarayonida duch keladigan asosiy muammolar:

- ✗ So'z turkumlarini ajratishda qiyinchiliklar.
- ✗ Nazariy bilimlarni amaliy qo'llashdagi sustlik.
- ✗ Dars jarayonining zerikarli bo'lishi.

Bu muammolarni bartaraf etish uchun dars jarayoniga interfaol metodlarni joriy etish, vizual materiallardan foydalanish va o'quvchilarning faolligini oshirish lozim. Shu bilan birga, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish, real hayotiy misollar orqali tushuntirish ta'lim samaradorligini oshiradi. Umuman olganda, mustaqil so'z turkumlarini o'rgatish uslubiyatini takomillashtirish boshlang'ich sinf o'quvchilarining savodxonligi va mantiqiy fikrlashini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois interfaol metodlar (klaster, insert, Venn diagrammasi) yordamida mavzularni taqqoslash va umumlashtirish osonlashadi. Bu esa bolalarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish, o'z fikrini ifodalash ko'nikmalarini shakllantiradi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinflarda mustaqil so'z turkumlarini o'rgatish faqat grammatik bilim berish emas, balki o'quvchining tafakkuri, nutqi va muloqot malakasini rivojlantirish vositasi hamdir. Shuning uchun darslar har tomonlama faol, jonli, qiziqarli va bolalarning ehtiyojiga mos tarzda tashkil etilishi muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Qayumov A. (2001). Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent: O'zMU nashriyoti.
2. Mahmudov N., Jo'raev N. (2010). O'zbek tilining nazariy grammatikasi. Toshkent: Fan va texnologiya.
3. Abdurahmonov G'. (2007). O'zbek tilshunosligi masalalari. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti.
4. Ochilov M. (2018). Boshlang'ich sinflarda ona tilini o'qitish metodikasi. Toshkent: Innovatsiya Ziya.

5. Kerimov Ch. (2015). Ona tilini o'qitish metodikasi. Toshkent: O'qituvchi.
6. Qosimova K., Matchonov S., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o'qitish metodikasi. – Toshkent: “NOSIR”, 2009.